

Türkiye’de Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Değişimler

Oğuz Fatih ERGÜN^{1*}

Bahri BAYRAM¹

¹ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü, Erzurum

*Sorumlu Yazar:

oguzergun@atauni.edu.tr

Yayın Bilgisi:

Geliş Tarihi : 11.08.2021

Kabul Tarihi : 27.09.2021

Anahtar kelimeler

Türkiye, hayvancılık,
hayvansal ürün, üretim,
tüketim

Keywords: Turkey,

livestock, animal product,
production, consumption

Özet

Hayvancılık sektörü, hızla artan nüfusun et, süt ve yumurta gibi biyolojik değeri yüksek besin madde ihtiyaçlarını karşılayarak, dengeli beslenmesinde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda yem, et-süt ürünleri, veteriner ilaçları, hayvancılık ekipmanları, dericilik ve tekstil sanayi gibi pek çok sektörde istihdam alanları oluşturmakta ve ülke ekonomisine katma değer sağlamaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu doğal kaynaklar ve ekolojik koşullar göz önünde bulundurulduğunda, tarımsal üretimde hayvancılık sektörü önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısında önemli artış meydana gelmiştir. Türkiye’de 2000 yılında 10.7 milyon baş olan sığır varlığı yıllar içerisinde artış göstererek 2020 yılında 17.9 milyon başa ulaşmıştır. 2010 yılında 84.7 bin baş olan manda varlığı 2020 yılında 2.3 kat artarak 192.8 bin başa ulaşmıştır. Küçükbaş hayvancılıkta ise, son 10 yılda koyun varlığında %82 artış gerçekleşerek 42.1 milyon başa ulaşmış ve keçi varlığında da %90 artış gerçekleşerek yaklaşık 12 milyon başa ulaşmıştır. Kanatlı hayvan sektöründe modern kümes ve entegre tesislerin sayısı artmış, yumurta ve beyaz et üretiminde önemli artışlar yaşanmıştır. Son 10 yılda tavuk eti üretimi 1.5 kat, hindi eti üretimi 1.9 kat ve yumurta üretimi de 1.7 kat artmıştır. Türkiye’de hayvancılık alanında sayısal anlamda ortaya çıkan olumlu gelişmelere rağmen, hayvansal protein tüketimi oldukça düşüktür (37.9 g/kişi/gün). Hayvancılık sektöründe mevcut problemlerin çözümü halinde hem hayvansal üretim miktarları artacak hem de kişi başına hayvansal protein tüketim miktarı artacaktır.

Changes in the Livestock Sector in Turkey

Abstract

The livestock sector plays an important role in the balanced nutrition of the rapidly increasing population by meeting the needs of high biological value foods such as meat, milk and eggs. In addition, it creates employment areas for many sectors such as production of animal feed, meat-milk products, veterinary drugs, livestock equipment, leather and textile industries and provides income to the country's economy. Considering the natural resources and ecological conditions that Turkey has, the livestock sector has an important place in agricultural production. In recent years, there has been a significant increase in the number of large and small ruminants. The number of cattle in Turkey, which was 10.7 million heads in 2000, have increased over the years and reached 17.9 million heads in 2020. The number of water buffalo, which was 84.7 thousand in 2010, increased 2.3-fold in 2020 and reached 192.8 thousand heads. In small ruminants, the presence of sheep has increased by 82% in the last 10 years, reaching 42.1 million heads, and the presence of goats has reached approximately 12 million heads with an increase of 90%. In the poultry sector, the number of modern coop and integrated facilities has increased, and there has been an increase in egg and poultry meat production. Over the past decade, chicken meat production has increased 1.5-fold, turkey meat production has increased 1.9-fold and egg production has increased 1.7-fold. Despite the increase in the animal presence in Turkey, animal based protein consumption is significantly low (37.9 g/capita/day). With the solution of existing problems in the livestock sector, both the amount of animal production and the per capita consumption of animal based protein will increase.

1. Giriş

İnsanlığın ilk çağlarından itibaren en önemli ekonomik faaliyeti hayvancılık olmuştur. Sürekli artan nüfusun yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi açısından hayvancılık önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca hayvancılığa dayalı sanayiye hammadde temini açısından da hayvancılık sektörü önem arz etmektedir. Bu durum, hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu göstermektedir.

Hayvancılık, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkanı sağlayan bir sektördür (Demir, 2012). Günümüzde hayvancılık bütün dünyada özellikle de gelişmiş ülkelerde önemli bir endüstri haline gelmiş ve ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Hızla artan dünya nüfusunun gıda ihtiyacına olan talebi her geçen gün artmaktadır. İnsanların yeterli ve dengeli beslenmesinde önemli rolü bulunan hayvancılık sektörü, ulusal geliri ve istihdamı artırmak, et, süt, tekstil, deri, kozmetik ve ilaç sanayi dallarına hammadde sağlamak, kalkınmaya katkıda bulunmak ve ihracat yoluyla döviz gelirlerini artırmak gibi önemli ekonomik ve sosyal fonksiyonlara sahiptir. Günümüzde hayvancılık sektörü; yem sanayi, et ve mamulleri sanayi, süt ve mamulleri sanayi, dericilik ve tekstil sanayileri, veteriner ilaçları ve hayvancılık ekipman sanayileri gibi bileşenleri yeni istihdam alanları oluşturmakta ve hayvansal ürünlerin işlenmesiyle katma değer yaratmaktadır (Anonim, 2020c).

Türkiye'de hayvancılık sektörü genel ekonomi içerisinde önemli bir yere ve potansiyele sahiptir. Hayvansal üretim faaliyetleri bazı bitkisel ve yan ürünlerin değerlendirilmesi, işgücü verimliliğinin artırılması, işletme karının artması, doğal ve ekonomik koşullardan kaynaklanan risk faktörünün azaltılması vb. faktörler işletmelere olumlu katkılar sağlamaktadır

(Turan ve ark., 2017; Vural ve Fidan, 2007). Türkiye sahip olduğu doğal kaynaklar ve ekolojik koşullar dikkate alındığında, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği bakımından elverişli şartlara sahiptir. İşletmelerin başarısında; kullanılan hayvan materyalinin ırkı, yaşı ve verim düzeyi belirleyici bir role sahiptir. Hayvan materyali ve yönetim kalitesi sonucunda ortaya konulan faaliyet birimlerinin üretim değeri ve işletmenin tarımsal geliri önemli ekonomik başarı ölçütlerindedir (Turan ve ark., 2017).

Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH), bir ülkenin ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, bir ülkede belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Türkiye'de tarımın GSYİH'deki payı, 2000 yılında %14.1'den, 2005 yılında %10.3'e ve 2018 yılında ise %5.8'e gerilemiştir (Anonim, 2006; Anonim, 2019d). 2023 yılında ise bu payın %5.4'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu düşüşün nedeni, sanayi sektörünün verimlilik artışlarında öncü rol üstlenmesi olarak değerlendirilmektedir (Anonim, 2019d). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre, 2019 yılında tarım sektörü dünya gayri safi hasılasının %4.5'ini oluşturmakta ve hayvancılık sektörü ise tarımsal gayri safi hasılanın %35'ini oluşturmaktadır. Bu oran Avrupa Birliği ülkelerinde %50 ve Amerika Birleşik Devletleri'nde %47 iken, gelişmekte olan ülkelere yaklaşık %36 civarındadır (Anonim, 2019b). Gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda hayvancılığın tarımsal üretim içindeki payı %50'nin üzerinde olmasına rağmen, Türkiye'de bu oran %25-30'larda kalmıştır (Hozman ve Akçay, 2016).

Bir ülkede tarım sektörünün kalkınması o ülkenin ekonomik gelişmişliğiyle ilgilidir. Dünya ülkeleri dikkate alındığında, gelişmiş ülkelere göre daha fazla desteklenmektedir. Bunun nedeni, stratejik öneme sahip olan tarım sektörünü

desteklemede bu ülkelerin ekonomik güce sahip olmalarıdır (Yavuz, 2000). Gelişmiş ülkelerde tarımsal ekonominin lokomotifini olan hayvancılık, iki açıdan son derece önemlidir. Birincisi çok düşük maliyetli istihdam yaratması ve ikincisi ise kalitesiz veya insan beslenmesine uygun olmayan yem kaynaklarının kaliteli insan gıdasına dönüştürmesidir.

Büyüyen, gelişen ve değişen dünyada insanların önemli ve değişmez sorunlarının başında yeterli ve dengeli beslenme gelmektedir. İnsanların, sağlıklı ve dengeli bir şekilde yaşamını devam ettirebilmesi için yeterli düzeyde karbonhidrat, yağ, protein, vitamin ve mineral maddeleri alması gerekmektedir. Hayvansal gıdalar içermiş oldukları yüksek biyolojik değerleri nedeniyle yeterli ve dengeli beslenme için tüketilmesi gereken ve diğer gıda maddeleri ile ikame edilemez en temel gıda maddelerinin başında gelmektedir. Bu bakımdan sağlıklı beslenme için kırmızı et, beyaz et, süt ve yumurta gibi hayvansal ürünlerin düzenli olarak tüketilmesi gerekmektedir. Hayvansal besinlerdeki protein miktarları kırmızı ette %15-20, balıkta %19-24, yumurtada %12, sütte %3-4, peynirde ise %15-25'dir (Anonim, 2020c). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre, sağlıklı bir insanın vücut ağırlığının her kilogramı için günde 1 g. protein tüketmesi ve bunun da %42'sinin hayvansal kökenli olması gerekmektedir (Anonim, 2021a). Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hayvansal gıdalar, içerdiği protein miktarı itibarıyla, artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesi ile gelecek kuşakların bedensel ve zihinsel açıdan sağlıklı olarak yetişmesinde önemli bir yere sahiptir (Terin ve ark., 2017).

Türkiye sahip olduğu sosyo-ekonomik koşullar ve coğrafi özellikleriyle hayvansal ürün üretim çeşitliliği bakımından büyük bir potansiyele sahip olmakla birlikte söz konusu sektörde istenen ve arzu edilen seviyede bir gelişme sağlanamamıştır. Bu

çalışmada ülkemizde büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvancılık sektöründe son 20 yıllık süreçte ortaya çıkan değişimler ile hayvansal ürün üretim ve tüketimde yaşanan gelişmeler irdelenmiştir.

2. Hayvan Varlığında Yaşanan Değişimler

2.1. Büyükbaş Hayvan Varlığında Yaşanan Değişimler

Türkiye büyükbaş hayvan varlığının tamamına yakını sığırdan oluşturmaktadır. Sığırların süt veriminin yüksek olması, laktasyon süresinin uzun olması neticesinde yıl boyunca süt üretimi sağlaması, kaba ve kesif yemleri et ve süte dönüştürme yeteneklerinin yüksek olması, ülkemizin farklı iklim kuşaklarında yetiştirilme imkanının bulunması, genetik ıslah ve üremenin denetimine yönelik uygulamalara çok iyi uyum göstermesi gibi başlıca avantajlar, sığırcılığı büyükbaş hayvancılık içinde önemli kılmaktadır.

Türkiye'de sığır yetiştiriciliği 1980'li yıllara kadar ağırlıklı olarak aile işletmeciliği şeklinde yürütülmüş, 1980 yılından itibaren ekonomik büyüklüğe sahip sığırcılık işletmeleri kurulmaya başlamıştır. Son yıllarda da sağlanan devlet desteklerinin artması sonucu büyük kapasiteli modern sığırcılık işletmelerinin sayısı hızla artmıştır (Anonim, 2020c). Türkiye'de büyükbaş hayvan varlığı pek çok Avrupa Birliği ülkesine göre daha fazladır. FAO 2019 yılı verilerine göre, Türkiye sığır varlığı bakımından, AB ülkeleri sığır varlığının %21'ini bulunduran Fransa'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Manda varlığı bakımından da, AB ülkeleri manda varlığının %88'ini bulunduran İtalya'dan sonra yine ikinci sıradadır (Anonim, 2019b). Ülkemizde 2000 yılında 10.7 milyon baş olan sığır varlığı, yıllar içerisinde artış göstererek, 2020 yılında 17.9 milyon başa ulaşmıştır (Çizelge 1). Sığır varlığımızın %49.2'sini kültür ırkları, %42.3'ünü kültür ırkı

melezi ve %8.5'ini yerli ırklar oluşturmaktadır (Anonim, 2020b).

Ülkemizde manda sayısı ise, 2000 yılında 146 bin baş iken, 2007 yılına kadar 84 bin başa kadar azalış göstermiş ve 2010 yılından sonra artış göstererek 2020 yılında 192 bin başa ulaşmıştır. Son on yılda yaşanan bu artışın nedeni, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın manda üretimine destek ve teşvikleri arttırması, manda sütü ve ürünlerine olan talebin artması ve mandacılıkta entansif üretimin başlaması olarak gösterilebilir (Çizelge 1; Şekil 1) (Anonim, 2020b).

2.2. Küçükbaş Hayvan Varlığında Yaşanan Değişimler

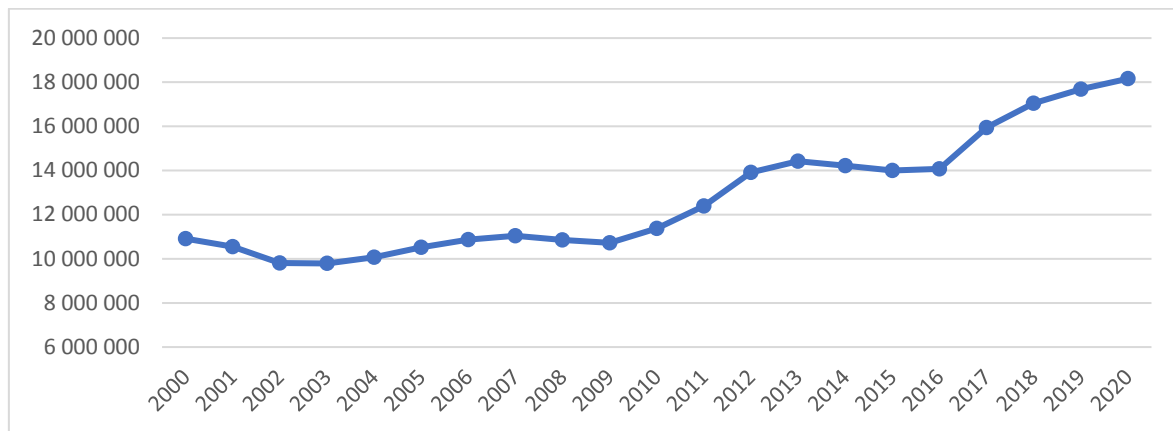
Küçükbaş hayvancılık ülkemiz çiftçisinin tarih boyunca uğraştığı en önemli hayvan yetiştiriciliği dallarından birisi olmuştur. Ülkemizin mera alanları, doğal bitki örtüsü, coğrafi özellikleri, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı

itibariyle koyun ve keçi yetiştiriciliğine oldukça uygundur.

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de bitkisel üretim yapılamayan alanlardan yararlanabilme yollarından en önemlisi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Türkiye'de mevcut meralardaki bitki örtüsü büyükbaş hayvanların beslenmesine uygun değildir. Bu nedenle mera alanlarının değerlendirilmesinde küçükbaş hayvan yetiştirilmesine öncelik verilmektedir. Koyun ve keçiler verimsiz meralarla nadas, anız ve bitkisel üretime uygun olmayan ürünleri değerlendirerek et, süt, yapağı, kıl, deri ve gübre gibi ürünlere dönüştürebilme yeteneğine sahiptirler. Genelde kırsal alanlarda yaşayan halkın geçiminde büyük payı olan bu yetiştiricilik dalından elde edilen ürünler, doğrudan kullanılabilirdiği gibi, dondurmada tekstile kadar çeşitli yan ürünlere dönüştürülerek de kullanılabilir (Akçapınar, 2000).

Çizelge 1. Büyükbaş hayvan varlığı (baş) (Anonim, 2020b).

Yıllar	Sığır	Manda	Toplam büyükbaş
2000	10 761 000	146 000	10 907 000
2005	10 526 440	104 965	10 631 000
2010	11 369 800	84 726	11 454 526
2015	13 994 071	133 766	14 127 837
2018	17 042 506	178 397	17 220 903
2019	17 688 139	184 192	17 872 331
2020	17 965 482	192 759	18 158 241

Şekil 1. Son 20 yılda büyükbaş hayvan varlığında (sığır + manda) yaşanan değişim (baş) (Anonim, 2020b).

Türkiye’de 1980’li yılların başlarında, koyun varlığı yaklaşık 50 milyon baş ve keçi varlığı ise 20 milyon baş civarında iken, çeşitli sosyo-ekonomik sebepler ve hayvancılığa yeterli desteğin verilmemesi gibi faktörlerin etkisi ile zamanla azalmıştır. Bununla birlikte son yıllarda bir artış eğilimi görülmektedir (Akçapınar ve Özbeyaz, 1999).

Küçükbaş hayvan varlığında 2007-2008 döneminde meydana gelen sayısal azalmanın en önemli nedeni 2007 yılında yaşanan etkili kuraklıktır. Bu dönemde başlıca yem hammaddelerinden arpa ve diğer yem bitkilerinin üretimi azalmış ve fiyatları %100’e yakın artmıştır. Kriz nedeniyle yüksek fiyatlara yem ithalatı gerçekleştirilmiştir. Dünyanın birçok ülkesi bu kriz döneminde, artan gıda fiyatlarına önlem olarak, tarımsal destekleri arttırmış, ihracat bazlı kısıtlamalar getirmiş ve iç piyasaları düzenleme yoluna gitmiştir. Türkiye’de ise bu dönemde çiftçiye verilen desteklerde artırıma gidilmemiştir (Anonim, 2012; Saygın ve Demirbaş, 2017; Yıldırım, 2008). Bu yıllarda hayvan başına destek ödeme sistemine geçilmiş ve doğrudan gelir desteği uygulamaya konulmuştur (Saygın ve Demirbaş, 2017). Bu dönemde yaşanan kriz nedeniyle çok sayıda anaç hayvan kesime gönderilmiş ve doğacak kuzu-oğlakların olmaması nedeniyle küçükbaş hayvan sayısındaki

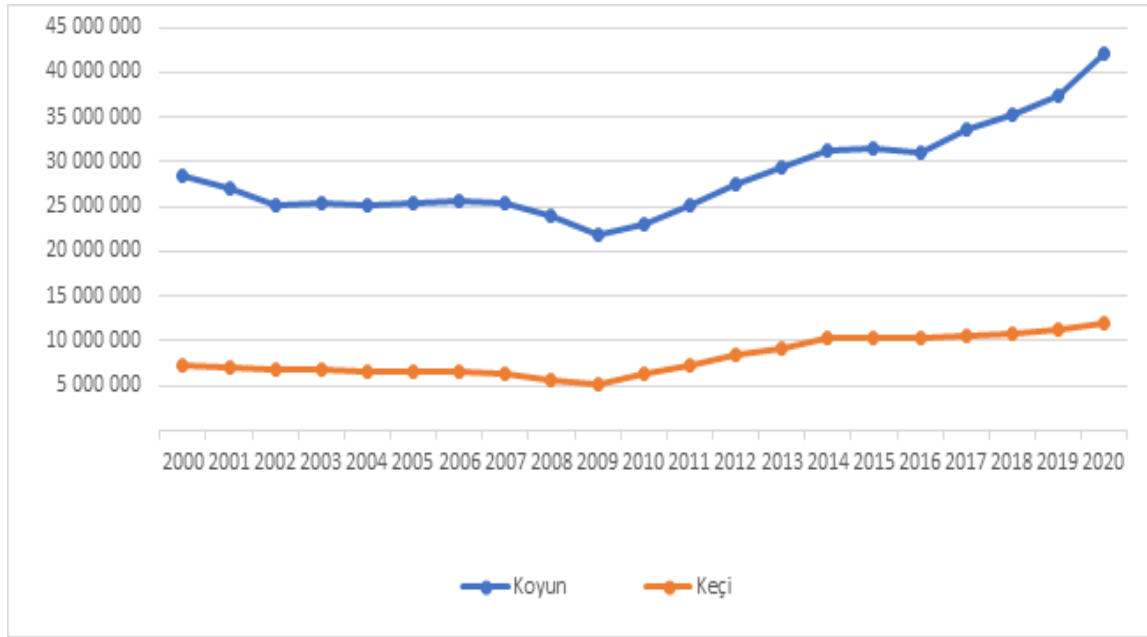
azalış 2009 yılına kadar devam etmiştir (Şekil 2).

Ülkemizde 2007 yılından itibaren illerde Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birliklerinin kurulması, Tarım ve Orman Bakanlığı’nın ‘*halk elinde hayvan ıslahı ülkesel projesini*’ uygulamaya koyması, koyunculuğa sağlanan devlet teşviklerin artması, şehirden kırsala tersine göç yaşanması ve küçükbaş hayvan yetiştiricinin büyükbaş orana daha avantajlı görülmesi gibi başlıca nedenlerle koyun yetiştiriciliği tekrar önem kazanmış ve 2010 yılından sonra koyun sayısı artış göstermiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelendiğinde, son 10 yılda koyun sayısında %82’lik bir artış olmuştur (Çizelge 2) (Anonim, 2020b). Son yıllarda tüketicilerin doğal hayvansal ürün talebinde artış yaşanması sonucunda özellikle koyun-keçi sütü ve ürünlerine talepte artış olmuştur.

Toplum olarak koyun-keçi eti tüketim alışkanlığımız ve son yıllarda da kuzu-oğlak eti talebindeki artış küçükbaş hayvancılığın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca kurban bayramlarında her yıl yaklaşık 800 bin büyükbaş ve 2.7 milyon küçükbaş kurbanlık hayvan kesimi de, küçükbaş hayvancılığın önemini daha da artırmaktadır (Anonim, 2020a).

Çizelge 2. Küçükbaş hayvan varlığı (baş) (Anonim, 2020b).

Yıllar	Koyun	Keçi	Toplam küçükbaş
2000	28 492 000	7 201 000	35 693 000
2005	25 304 325	6 517 464	31 821 789
2010	23 089 691	6 293 233	29 382 924
2015	31 507 934	10 416 166	41 924 100
2018	35 194 972	10 922 427	46 117 399
2019	37 276 050	11 205 429	48 481 479
2020	42 126 781	11 985 845	54 112 626

Şekil 2. Son 20 yılda küçükbaş hayvan varlığında yaşanan değişim (baş) (Anonim, 2020b).

2.3. Kanatlı Hayvan Varlığında Yaşanan Değişimler

Günümüzde kanatlı sektörü kendi üretim planlamasını yapabilen ve ülkenin hayvansal protein gereksiniminin büyük bir bölümünü karşılayabilen önemli bir üretim dalıdır. Türkiye’de hayvansal proteini ucuz, sağlıklı ve kaliteli bir şekilde karşılaması, ıslah ve besleme alanında Ar-Ge çalışmalarına kolaylık sağlaması ve kırsal kalkınmaya katkı sağlaması nedeniyle kanatlı hayvancılık, diğer hayvansal üretim dalları arasında ayrı ve önemli bir yere sahiptir. Sektör,

aynı zamanda yem sanayi, kafes, suluk ve yemlik gibi araç ve gereç yapımı, aşı-ilaç sanayi ve gıda sanayinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Anonim, 2018b).

Kanatlı hayvan grubuna tavuk, hindi, kaz, ördek gibi çeşitli hayvan türleri girmekle beraber, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ağırlıklı olarak eti ve yumurtası için tavuk yetiştirilmektedir (Anonim, 2018b). TÜİK verilerine göre, 2019 yılında kanatlı hayvan varlığının %64’ünü et tavuğu, %35’ini yumurta tavuğu ve %1.3’ünü hindi, %0.3’ünü kaz ve %0.1’ini ördek oluşturmaktadır (Çizelge 3) (Anonim, 2019c)

Çizelge 3. Türlerine göre kümes hayvanları sayısı (adet) (Anonim, 2019c).

Yıllar	Yumurta tavuğu	Et tavuğu	Hindi	Kaz	Ördek	Toplam
2000	64 709 040	193 459 280	3 681 558	1 496 604	1 104 176	264 450 658
2005	60 275 674	257 221 440	3 697 103	1 066 581	656 409	322 917 207
2010	70 933 660	163 984 725	2 942 170	715 555	396 851	238 972 961
2015	98 597 340	213 658 294	2 827 731	850 694	398 387	316 332 446
2018	124 054 810	229 506 689	4 043 332	1 080 190	532 841	359 217 862
2019	120 725 299	221 841 860	4 541 102	1 157 049	519 575	348 784 885

Kanatlı hayvan sektörü, 1980'li yıllarda entegre tesislerin kurulması ve sözleşmeli üretimin başlamasıyla önemli bir yapısal değişim geçirmiştir. Sektöre 1990'lı yıllarda yapılan yatırımlarla, modern üretim tesislerinin sayısı ve üretim kapasitesi hızla artarak yüksek standartta üretim yaygınlaşmıştır. Bu yatırımlar sürdürülerek 2000'li yıllarda Avrupa standartlarında üretim yaygınlaşmıştır (Anonim, 2018b).

Günümüzde kanatlı eti üretimi, entegre firmaların Tarım ve Orman Bakanlığı uzmanları tarafından sürekli denetlenen tesislerinde, damızlık kümeslerinden kuluçkahaneye, hammadde üreticisinden yem fabrikasına, çiftliklerden kesimhaneye, kesimhaneden marketteki buzdolabına kadar ki tüm süreçlerde 'gıda güvenliği' ilkelerine uygun olarak, uluslararası normlar çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Piliç eti üretiminde uygulanan başarılı entegrasyon modeli, sektörün hedeflerine ulaşmasında önemli rol oynamaktadır. Sektördeki entegre firmalar, damızlık kümesleri, kuluçkahaneye, yem fabrikası ve kesimhane tesislerine ve güçlü pazarlama organizasyonuna sahiptirler. Üretim zincirindeki halkaların tümü entegrasyonlar tarafından kontrol edilir konumdadır. Hindi eti sektörü de piliç etinde olduğu gibi entegrasyon modeli ile üretimlerini gerçekleştirmektedir. Entegre firmaların sahip olduğu tesislerin birçoğu, diğer ülkelere göre daha yeni ve daha ileri teknolojinin kullanıldığı tesislerdir (Koca, 2019).

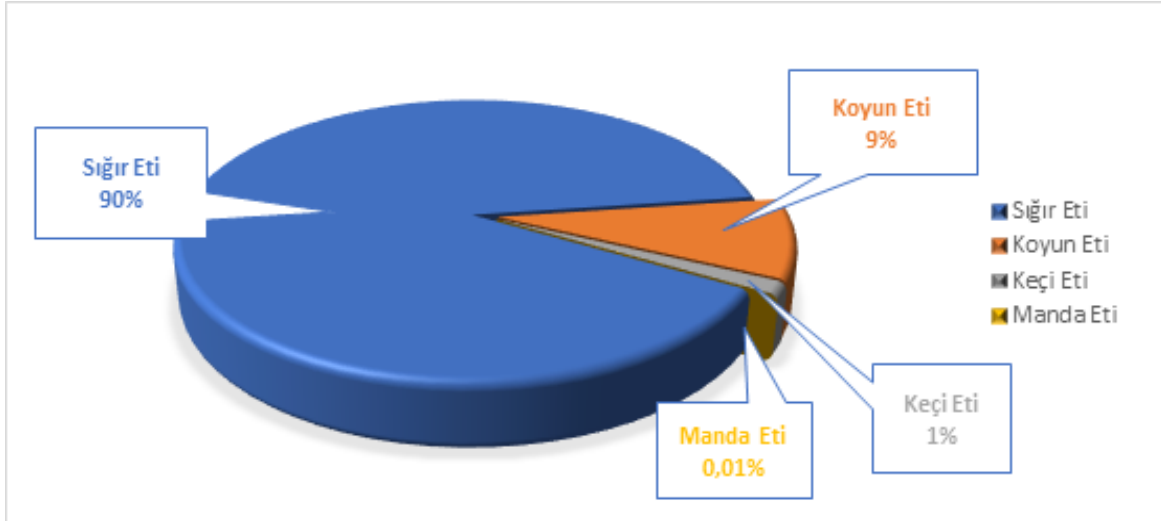
Üretim ve pazarlama yapısı incelendiğinde, Türkiye'de yumurta üretimi ile tavuk eti üretimi arasında yapısal olarak farklılıklar olduğu

görülmektedir. Etlik piliç üretiminde yaygın olarak görülen entegre üretim yapısına yumurta tavukçuluğunda pek rastlanılmamaktadır. Bu nedenle yumurta tavukçuluğundaki işletmeler daha bağımsız olup, metropollere yakın yerlerde yoğunlaşsa da Türkiye'nin her tarafına yayılmış durumdadır. Etlik piliç yetiştiriciliğinde üreticilerin neredeyse tamamı sözleşmeli üretim modeli (fason üretim) ile faaliyet gösterirken, yumurta tavukçuluğunda çok sayıda firma yumurtaları karmaşık bir tedarik zinciri sistemi içerisinde dağıtmaktadır (Anonim, 2018b).

3. Hayvansal Ürün Üretiminde Yaşanan Değişimler

3.1. Kırmızı Et Üretiminde Yaşanan Değişimler

Dünyada 2019 yılı toplam et üretimi 335.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam et üretiminde en büyük payı %39 ile kanatlı eti (130.5 milyon ton) alırken, bunu domuz eti %33 (110.5 milyon ton), büyükbaş eti %21 (72.2 milyon ton) ve küçükbaş eti %5 (15.4 milyon ton) takip etmektedir (Anonim, 2019b). Türkiye'de 2019 yılında 1.2 milyon ton kırmızı et üretimi gerçekleşmiş olup, bu üretimin %90'ı büyükbaş hayvanlardan (sığırdan 1 milyon ton ve manda 73 ton), %10'u küçükbaş hayvanlardan (koyun 109 bin ton ve keçi 16 bin ton) elde edilmiştir. Büyükbaştan elde edilen kırmızı et miktarı küçükbaşlardan elde edilen et miktarından 10 kat fazladır (Şekil 3). Sığırlarda ortalama karkas verimi ise, 2010 yılında 238 kg/baş iken, 2019 yılında 296 kg/başa ulaşmıştır (Anonim, 2019c).

Şekil 3. Türkiye’de kırmızı et üretiminin türlere göre dağılımı (Anonim, 2019c).

Türkiye’de büyükbaş hayvanlardan elde edilen kırmızı et miktarının tamamına yakını sığır etinden elde edilmiştir. Manda eti üretiminin toplam kırmızı et üretimi içerisindeki oranı 2002-2019 yılları arasında önemli değişim göstermemiştir. Küçükbaş et üretiminde ise, koyun eti üretimi son 10 yıl içerisinde önemli bir değişim göstermemiş, 2019 yılı koyun eti üretimi yaklaşık olarak 2000 yılı seviyesindedir. Keçi eti üretiminde son üç yıl içerisinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Son yıllarda kırmızı et üretimi incelendiğinde, 2015-2019 yılları arasında sığır eti üretimi %6, koyun eti üretimi %9 artarken; keçi eti üretimi %51, manda eti üretimi ise %77 oranında azalmıştır (Çizelge 4) (Anonim, 2019c). Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından, 2023 yılında yıllık kırmızı et üretim miktarı 1.7 milyon ton olarak hedeflenmiştir (Anonim, 2019g).

3.2. Süt Üretiminde Yaşanan Değişimler

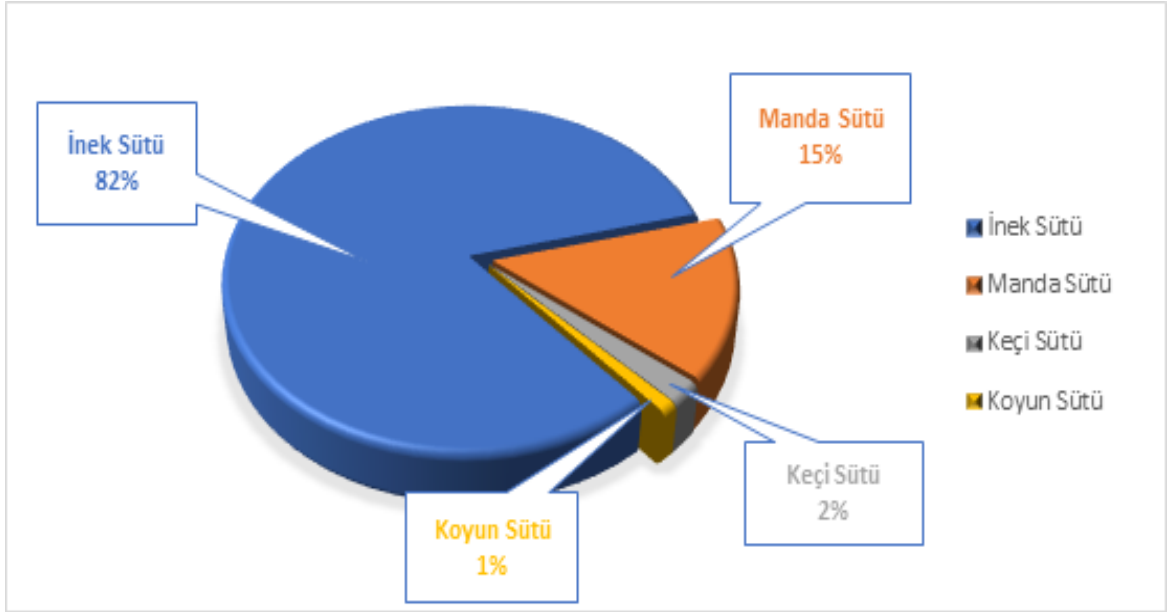
FAO verilerine göre, 840 milyon ton olan 2018 yılı dünya süt üretimi (inek, manda, koyun, keçi) 2017 yılı üretimine göre (828 milyon ton) %1.4 oranında artmıştır. Dünyada 2018 yılı toplam süt üretiminde en büyük payı %82 (683 milyon ton) ile inek sütü alırken, bunu manda sütü %15 (127 milyon ton), keçi sütü %2 (19 milyon ton) ve koyun sütü %1 (11 milyon ton) takip etmiştir (Şekil 4) (Anonim, 2018a).

Dünya süt üretiminde (koyun, keçi, inek, manda) Hindistan 188 milyon ton üretimle %22.4’lük üretim payı ile ilk sırada yer alırken, AB ülkeleri 168 milyon ton üretimle %20’lik üretim payıyla ikinci sırada yer almaktadır. Hindistan, AB ülkeleri ve ABD dünya süt üretiminin yarısından fazlasını (%54.2) üretmektedir (Şekil 5) (Anonim, 2018a).

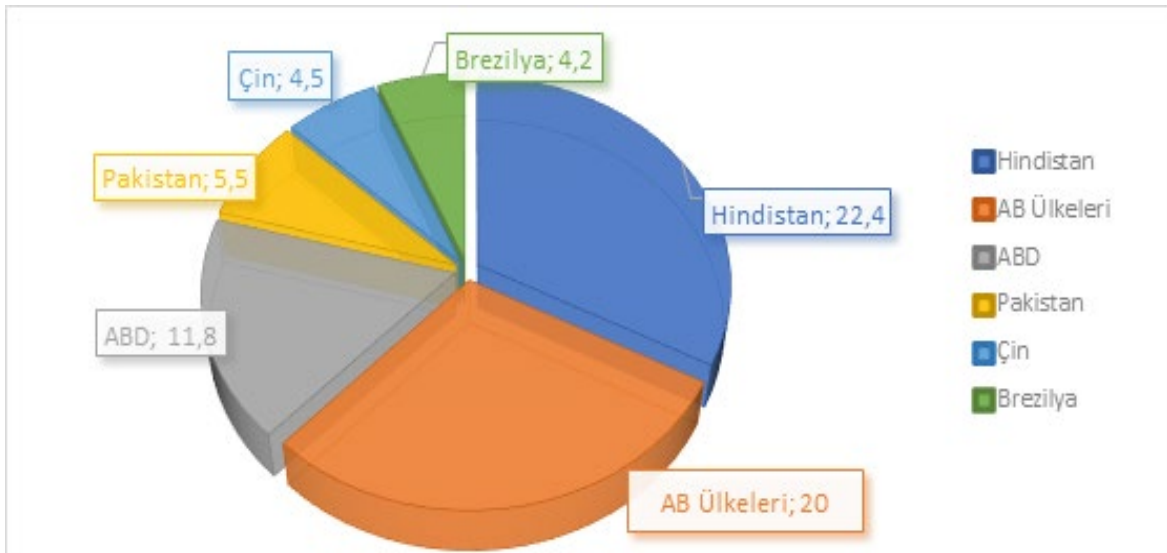
Çizelge 4. Türkiye’de türlere göre kırmızı et üretim miktarları (ton) (Anonim, 2019c).

Yıllar	Koyun eti	Keçi eti	Sığır eti	Manda eti	Toplam
2000	111 139	21 395	354 636	4 047	491 217
2005	73 743	12 390	321 681	1 577	409 391
2010	135 687	23 060	618 584	3 387	780 718
2015	100 021	33 990	1 014 926	326	1 149 262
2018	100 831	13 603	1 003 859	402	1 118 695
2019	109 382	16 536	1 075 479	73	1 201 469

Şekil 4. Dünya süt üretiminin türlere göre dağılımı (Anonim 2018a).

Şekil 5. Ülkelere göre süt üretimi (%) (Anonim, 2018a).

Dünya inek sütü üretimi 2018 yılında, önceki yıla göre %0.8 oranında artarak 683 milyon ton olmuştur. Dünya inek sütü üretimindeki payı incelendiğinde, ilk sırada ABD (%14.4), ikinci sırada Hindistan (%13.1) ve üçüncü sırada Brezilya (%5) yer almaktadır. Türkiye ise, %2.9'luk payı ile 9. sırada yer almaktadır (Çizelge 5) (Anonim, 2018a).

Ülkemiz büyükbaş süt üretimi 2019 yılında, önceki yıla göre %3.7 artışla 20.9 milyon ton gerçekleşmiştir. Toplam süt üretiminin %90.5'ini inek sütü, %6.6'sını koyun sütü, %2.5'ini keçi sütü ve %0.3'ünü manda sütü oluşturmaktadır. Büyükbaş sütü üretiminin tamamına yakını sığırdan elde edilmiştir ve manda sütünün payı sadece %0.38'dir (Çizelge 6) (Anonim, 2019c).

Çizelge 5. Dünya inek sütü üretimi, (Anonim, 2018a).

Sıra	Ülke	İnek sütü üretimi (bin ton)	Üretim payı (%)
1.	ABD	98 690	14.4
2.	Hindistan	89 834	13.1
3.	Brezilya	33 840	5.0
4.	Almanya	33 065	4.8
5.	Çin	30 746	4.5
9.	Türkiye	20 037	2.9
Dünya		683 217	100.0

Çizelge 6. Türkiye’de yıllara göre süt üretimi (ton) (Anonim, 2019c).

Yıllar	Koyun sütü	Keçi sütü	Toplam küçükbaş sütü	İnek sütü	Manda sütü	Toplam büyükbaş sütü	Toplam süt üretimi
2000	774 380	220 211	994 591	8 732 041	67 330	8 799 371	9 793 962
2005	789 878	253 759	1 043 637	10 026 202	38 058	10 064 260	11 107 897
2010	816 832	272 811	1 089 643	12 418 544	35 487	12 454 031	13 543 674
2015	1 177 228	481 174	1 658 401	16 933 520	62 761	16 996 280	18 654 682
2016	1 160 413	479 401	1 639 813	16 786 263	63 085	16 849 348	18 489 161
2017	1 344 779	523 395	1 868 174	18 762 318	69 401	18 831 719	20 699 893
2018	1 446 271	561 826	2 008 096	20 036 877	75 742	20 112 619	22 120 716
2019	1 521 455	577 209	2 098 664	20 782 374	79 341	20 861 715	22 960 379

Ülkemizde inek sütü üretiminde Konya, İzmir, Erzurum, Balıkesir ve Diyarbakır illeri yaklaşık %23'lük paya sahip iken, manda sütü üretiminde ise Samsun, Diyarbakır, İstanbul, Bitlis, Tokat ve Balıkesir illeri yaklaşık %50 paya sahiptir. Bölgelere göre üretilen inek sütünün sanayiye aktarılma oranı Ege ve Marmara Bölgesi'nde %90'ın üzerinde iken İç Anadolu Bölgesi'nde %54 ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaklaşık %4 civarındadır (Anonim, 2019f). Toplam süt üretimi incelendiğinde, 2000-2019 yılları arasında 2.3 kat artış meydana gelmiştir. Sığırlarda laktasyon süt verimi, 2000 yılında 1 654 kg/baş iken, 2019 yılında 3 158 kg/başa ulaşmıştır (Anonim, 2019c). Süt verim artışında, süt verimi yüksek hayvanların üretimde kullanılması ve

barındırma-bakım-besleme koşullarının iyileştirilmesi önemli rol oynamıştır.

3.3. Beyaz Et Üretiminde Yaşanan Değişimler

Son çeyrek yüzyılda bütün dünyada piliç eti üretimi sürekli bir artış eğilimi göstermektedir. Türkiye’de de kanatlı eti üretimi, 2000-2019 yılları arasında 3.3 kat ve 2010-2019 yılları arasında ise 1.5 kat artmıştır. Türkiye kanatlı eti üretimi 2000 yılında 0.66 milyon ton iken 3.3 kat artışla 2019 yılında 2.19 milyon tona çıkmıştır. Bu üretimin 2.13 milyon tonu tavuk eti ve 0.6 milyon tonu hindi eti oluşturmaktadır. Oransal olarak kıyaslandığında, kanatlı eti üretiminin %97.3’ü tavuk eti ve %2.7’sini hindi eti oluşturmaktadır (Çizelge 7) (Anonim, 2019c).

3.4. Yumurta Üretiminde Yaşanan Değişimler

FAO 2018 yılı verilerine göre, dünya yumurta üretiminde 31.3 milyon ton üretimle Çin açık ara ilk sırada yer almaktadır. Yumurta üretiminde ABD 6.2 milyon ton ile ikinci, Hindistan ise 4.8 milyon ton ile üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise, 1.2 milyon ton

yumurta üretimi ile dünyada 8. sırada yer almaktadır (Çizelge 8) (Anonim, 2018a).

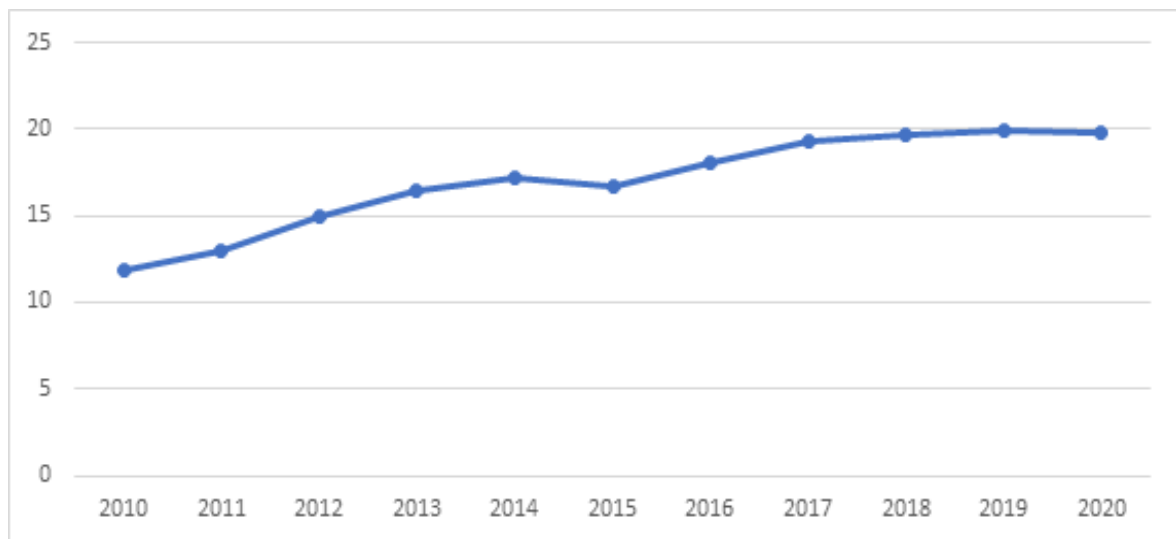
Türkiye’de 2010 yılında 11.8 milyar adet olan tavuk yumurtası üretimi, 2015 yılında 16.7 milyar adede ve 2020 yılında ise, 19.8 milyar adede yükselmiştir (Şekil 6). Ülkemizde yumurta üretiminin en fazla yapıldığı iller sırasıyla; Afyonkarahisar, Konya, Manisa, Bursa ve İzmir’dir (Anonim, 2020b).

Çizelge 7. Türkiye kanatlı eti üretimi (ton) (Anonim, 2019c).

Yıllar	Tavuk eti	Hindi eti	Toplam
2000	643 457	19 274	662 731
2005	936 697	42 709	979 406
2010	1 444 059	31 965	1 476 025
2015	1 909 276	52 722	1 961 999
2018	2 156 671	69 536	2 226 207
2019	2 138 451	59 640	2 198 090

Çizelge 8. Dünya yumurta üretimi (ton) (Anonim, 2018a).

Sıra	Ülke	Üretim
1	Çin	31 338 856
2	ABD	6 258 795
3	Hindistan	4 847 500
4	Japonya	2 601 173
5	Brezilya	2 547 171
6	Meksika	2 171 198
7	Endonezya	1 527 135
8	Türkiye	1 250 075

Şekil 6. Türkiye’de tavuk yumurtası üretimi (milyar adet) (Anonim, 2020b).

4. Hayvansal Ürün Tüketiminde Yaşanan Değişimler

Ülkelerin gelişmişliği ve hayat standardının belirlenmesinde kişi başına düşen hayvansal protein tüketimi önemli ölçüt olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmekte olan ülkelerde hayvansal kaynaklı protein tüketiminde ideal seviyeye ulaşamamıştır (Terin ve ark., 2017). Dünya genelinde kişi başına ortalama günlük protein tüketimi 83 gram olup, bunun 33 gramı hayvansal kaynaklı proteinlerden karşılanmaktadır (Anonim, 2018a). Gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre kişi başına günlük protein tüketim miktarı iki kat daha yüksektir ve proteinlerin hayvansal ürünlerden karşılanma oranları, gelişmekte olan ülkelerde %20 civarında iken, gelişmiş ülkelerde bu oran %65'lere kadar çıkmaktadır. AB ülkelerinde kişi başına günlük hayvansal protein tüketim miktarı, dünya ortalamasından 1.8 kat ve ülkemiz tüketim miktarından ise 1.6 kat daha fazladır (Çizelge 9).

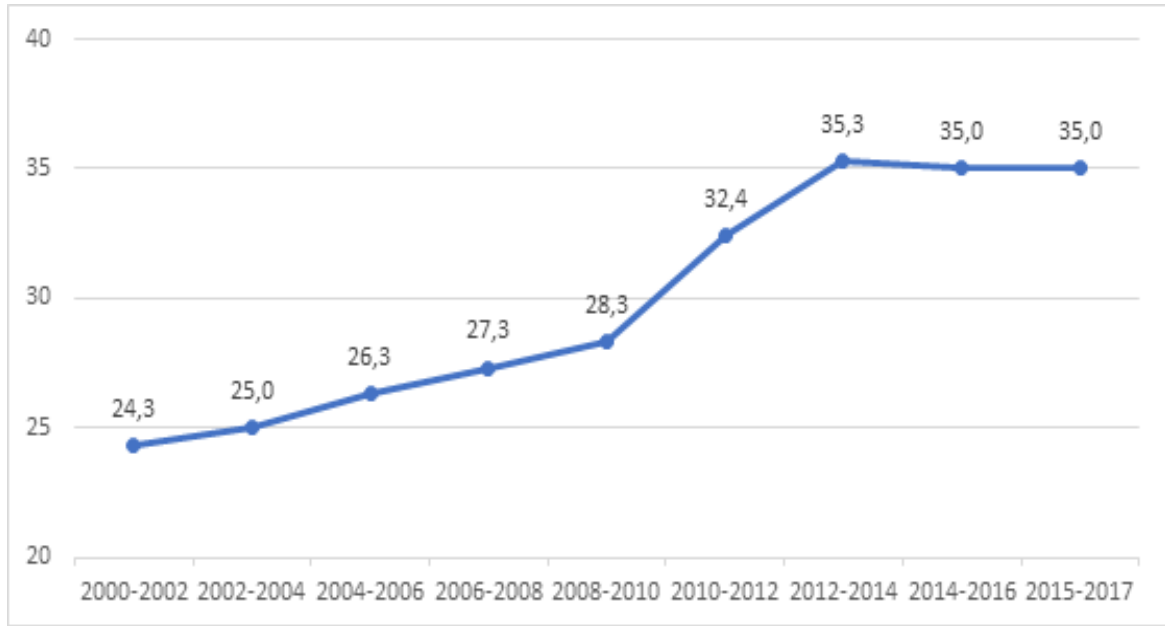
Türkiye'de gıda tüketim kültürü çok büyük oranda bitkisel ürün tüketimine dayalıdır. Bu nedenle de hayvansal protein tüketimi birçok ülkeye göre daha düşüktür (Akdur, 2017). FAO 2018 yılı verilerine

göre, Türkiye'de kişi başına günlük protein tüketimi 110.7 gram olup, bunun 72.8 gramı bitkisel ve 37.9 gramı ise hayvansal proteinlerden oluşmaktadır (Çizelge 9).

Türkiye genelinde 15 yaş ve üzeri bireylerde yapılan bir araştırma, katılımcıların %10.4'ü dana etini, %35.7'si koyun etini, %4.6'sı tavuk etini, %87.6'sı hindi etini, %44.6'sı sütü ve %3.5'i yumurtayı hiç tüketmediğini bildirmiştir (Anonim, 2019e). Türkiye'de yetersiz ve dengesiz beslenme, önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu sorunda özellikle protein, proteinlerden de hayvansal protein tüketimi hem yetersiz hem de düzensiz olması ile en büyük paya sahiptir (Akdur, 2017). Türkiye'de beslenme yetersizliğinin başlıca nedeni, toplam protein tüketimi yetersizliği değil, toplam protein içerisinde hayvansal protein tüketiminin az oluşudur (Uzundumlu ve ark., 2011). Türkiye'de hayvansal protein tüketimi son yıllarda artış gösterse de, hayvansal protein tüketim oranı bakımından dünya ortalamasından düşük kalmaktadır (Çizelge 9, Şekil 7).

Çizelge 9. Kişi başı günlük protein tüketimi (Anonim, 2018a).

Ülke	Bitkisel protein (g/kişi/gün)	Hayvansal protein (g/kişi/gün)	Toplam protein (g/kişi/gün)	Hayvansal protein oranı (%)
Dünya Ortalaması	49.7	32.9	82.7	39.8
AB Ülkeleri	45.8	59.4	105.2	56.5
ABD	47.7	47.8	95.5	50.0
Afrika Ülkeleri	54.0	14.1	68.1	20.7
Türkiye	72.8	37.9	110.7	34.2

Şekil 7. Türkiye’de tüketilen hayvansal protein miktarındaki değişimler, (g/kişi/gün) (3 yılın ortalaması) (Anonim, 2018a).

4.1. Kırmızı Et Tüketiminde Yaşanan Değişimler

Kırmızı et, insan beslenmesi açısından ikamesi oldukça kısıtlı bir gıdadır. İnsanların sağlıklı ve dengeli olarak büyümeleri ve gelişmeleri için kırmızı et tüketilmek zorundadır (Öztornacı, 2013). Kırmızı et, insan beslenmesindeki önemini yanı sıra coğrafi özelliklerinin büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa elverişli olması, kültürel yapısı itibariyle de Türkiye için ayrı bir önem taşır (Saygın ve Demirbaş, 2017). Fakat insan beslenmesi için son derece önemli olan kırmızı etin tüketiminde medyada çıkan ve tüketicilerin güveninin sarsılmasına neden olan haberler ve bilinç düzeyinin artmasına bağlı olarak, kırmızı etin insan sağlığı üzerine etkileri konusundaki bilgi kirliliğinden dolayı tüketici tercihleri değişebilmektedir (Saygın ve Demirbaş, 2018). Hayvansal ürünlere özellikle de kırmızı et tüketimine yönelik bu konuda uzman olmayan kişilerin, araştırma yapmadan ve bilimsellikten uzak açıklamaları, yazılı ve görsel medya vasıtasıyla toplumu yanlış yönlendirmekte ve kırmızı et talebini azaltmaktadır.

Geniş mera alanlarına sahip olan ve yem hammaddesi üretilen, hayvancılığın geliştiği ülkelerde kişi başı ortalama sığır eti tüketimi oldukça yüksektir (Saygın ve Demirbaş, 2018). FAO 2018 yılı verilerine göre, yıllık kişi başına sığır eti tüketiminin yüksek olduğu bazı ülkeler Arjantin (55.4 kg), Brezilya (37.5 kg), ABD (37.2 kg), Özbekistan (28.5 kg) ve Avustralya (28.2 kg)’dır. AB ülkelerinde yıllık kişi başına sığır eti tüketimi 14.3 kg, Türkiye’de ise 13.2 kg’dır. Dünya sığır eti tüketim ortalaması ise 9.1 kg’dır. Yıllık kişi başına koyun ve keçi eti tüketiminin yüksek olduğu ülkeler ise, Moğolistan (49.5 kg), Türkmenistan (23.8 kg), İzlanda (22 kg), Yeni Zelanda (14.1 kg) ve Kuveyt (12.8 kg)’dir. Ülkemizde yıllık kişi başı 5.4 kg koyun ve keçi eti tüketimi ile dünya ortalaması ve AB ülkelerinden (1.9 kg) yüksektir. Bu veriler doğrultusunda, ülkemizde kırmızı et tüketimi yıllık kişi başına 18.6 kg’dır (Anonim 2018a).

Dünyada ve Avrupa Birliği ülkelerinde kırmızı et tüketiminin çoğunluğunu domuz eti oluşturmaktadır. AB ülkelerinde yıllık kişi başına domuz eti tüketimi 39.5 kg ve dünya ortalaması ise 15.6 kg’dır. Domuz eti tüketiminin

yüksek olduğu ülkeler, Polonya (57.6 kg), Çin (56.1 kg) ve Macaristan (54.5 kg)'dır (Anonim, 2018a).

4.2. Süt Tüketiminde Yaşanan Değişimler

Yüksek kalitede protein, enerji ve yağ başta olmak üzere temel besin öğelerini bünyesinde barındıran süt; kalsiyum, magnezyum, selenyum, riboflavin, vitamin B₁₂ ve pantotenik asit gibi esansiyel besin maddesi alımında önemli katkılar sağlamaktadır (Anonim, 2019a).

Türkiye ve dünyada üretilen süt ve süt ürünlerindeki yüksek orandaki kayıt dışı olarak pazarlanan ve resmi kayıtlara dahil edilmeyen arzın etkisiyle, kişi başı süt ve süt ürünleri tüketim miktarının tespiti oldukça güçtür. Ülkemizde de üretilen sütün sadece yaklaşık %45'inin sanayiye aktarılması nedeniyle, yerelde tüketilen ve hayvan beslemesinde kullanılan üretim %55 civarındadır. Yerel tüketim ve hayvan beslemesinde kullanılan oranın yüksek olması nedeniyle tüketim verileri net olarak hesaplanamamaktadır (Anonim, 2019f). Ulusal Süt Konseyince 2019 yılı içme sütü tüketimimiz 39.7 kg/kişi olarak hesaplanmıştır (Anonim, 2019a). Türkiye'de süt ve süt ürünlerinde tüketim, günlük alınması gereken miktarın çok altındadır. Bu da bilinçli bir tüketim alışkanlığının olmadığını göstermektedir (Turan ve ark., 2017).

Kişi başına düşen süt ve süt ürünleri tüketimi gelişmiş ülkelerde daha yüksek olmakla beraber, gelişmekte olan ülkelerde kişi başı tüketim her geçen yıl artmaktadır. Bazı ülkeler için hesaplanmış tüketim verilerine göre, yıllık kişi başı süt tüketimi Belarus 111.6 kg, Ukrayna 109.1 kg, Avustralya 103.2 kg ve AB ülkeleri 65.1 kg'dır. Yeni Zelanda kişi başı

tereyağı tüketiminde 6.1 kg ile ilk sırada yer alırken Avrupa Birliği ülkelerinde ise, 18.4 kg ile en fazla peynir tüketimi gerçekleştirmiştir (Çizelge 10) (Anonim, 2019f).

4.3. Beyaz Et Tüketiminde Yaşanan Değişimler

İnsan beslenmesinde önemli bir yer tutan hayvansal proteinin temininde stratejik bir konuma sahip olan kanatlı etleri, istikrarsız kırmızı et üretiminden doğan açığı kapatma konusunda da özel bir öneme sahiptir (Keskin ve Demirbaş, 2012). Sağlıklı beslenme konusunda her geçen gün daha da duyarlı davranmaya başlayan tüketiciler, kırmızı ete alternatif olarak, daha az yağlı ve daha ucuz olan kanatlı etlerine yönelmişlerdir (Saygın ve Demirbaş, 2018). Geçmişten günümüze kırmızı etin kalp ve damar hastalıklarına neden olduğu yönündeki yazılı ve görsel medyada yer alan haberler, tüketicilerin tercihlerini beyaz ete kaydırmıştır (Uzundumlu ve ark., 2011; Erdoğan, 2013; Kızılaslan ve Nalıncı, 2013; Saygın ve Demirbaş, 2018).

FAO 2018 yılı verilerine göre, kanatlı eti tüketiminde yıllık kişi başı 67.5 kg ile İsrail ilk sırada yer almaktadır. ABD'de 56.6 kg, Brezilya'da 47 kg, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 43 kg, Rusya'da 31.3 kg, Yeni Zelanda'da 25.5 kg ve Norveç'te ise 20.6 kg kişi başı kanatlı eti tüketimi vardır. AB ülkelerinde yıllık kişi başı 23 kg kanatlı eti tüketilirken, dünya ortalaması ise 15.6 kg'dır (Anonim, 2018a). Türkiye'de kişi başına kanatlı eti tüketimi son yıllarda sürekli artarak 22 kg'lara ulaşmıştır. Kanatlı eti tüketiminde en büyük payı tavuk eti almaktadır. Tüketimi artırmada hindi eti de büyük bir potansiyel olarak önümüzde durmaktadır (Koca, 2019).

Çizelge 10. Bazı ülkelerin süt ve süt ürünleri tüketimi (kg/kişi/yıl) (Anonim, 2019f).

Ülkeler	Süt	Tereyağı	Peynir	Süt tozu
Avustralya	103.16	4.56	12.1	3.26
Belarus	111.62	4.34	7.72	2.64
Ukrayna	109.11	1.89	4.73	0.59
ABD	66.19	2.74	17.46	1.45
Yeni Zelanda	104.54	6.06	7.94	6.06
AB-(28 Ülke)	65.05	4.35	18.42	2.67

Çizelge 11. Türkiye’de kanatlı eti tüketimi (kg/kişi/yıl), (Koca, 2019).

Yıllar	Tavuk eti	Hindi eti	Toplam beyaz et
2000	9.34	0.28	9.62
2005	12.79	0.58	13.37
2010	17.70	0.42	18.12
2015	19.66	0.60	20.26
2017	21.44	0.56	22.00
2018	21.13	0.73	21.86

4.4. Yumurta Tüketiminde Yaşanan Değişimler

Yumurta, insan vücudunun ihtiyacı olan tüm temel vitamin ve mineralleri içinde bulunduran hem içerdiği aminoasit çeşitliliği hem de aminoasit dizilimi bakımından protein kalitesi olarak ilk sırada kabul edilen anne sütü haricindeki en değerli gıdadır. Yumurta besleyici, lezzetli ve en ucuz protein kaynağı olmasının yanı sıra sindirimi en kolay besindir (Anonim, 2021b). Günde iki büyük yumurta tüketen bir birey, günlük protein gereksiniminin %20’sini, enerji gereksiniminin %8’ini, kalsiyum gereksiniminin %10’unu, fosfor ve demir gereksiniminin %20’sini karşılayabilmektedir (Tayar ve Yıbar, 2013).

Ülkemizde yumurta tüketimi istenilen düzeylere ulaşamamıştır. Yıllık kişi başına yumurta tüketimi AB ülkelerinde 193, Çin’de 316, Rusya’da 265, ABD’de 260, Almanya’da 211 ve Türkiye’de ise 139 adettir (Anonim, 2018a).

5. Hayvancılık Sektöründe Yaşanan Sorunlar

Türkiye’de hayvancılık sektöründe gerçekleşen olumlu gelişmelere rağmen,

çözölemeyen bazı sorunlardan dolayı arzulanan ve hedeflenen gelişmenin yaşandığı söylenemez.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça tarımsal üretim kompozisyonunda, bitkisel üretimden hayvansal ağırlıklı üretime yöneldikleri ve gelişmiş ülkelerde de tarımsal ekonominin lokomotifinin hayvancılık sektörü olduğu görölmektedir. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de hayvancılık faaliyetleri içerisinde büyükbaş hayvancılık özellikle de sığır yetiştiriciliği ülkemizde her zaman ön planda olmuştur.

Türkiye’de son yıllarda hayvancılık sektöründe büyük reformlar gerçekleşmiştir. Bu reformlar, hayvancılık sektörünün sayısal olarak büyümesini sağlamış ancak büyükbaş hayvancılık sektörü başta olmak üzere sektördeki bazı sorunları çözmeye yeterli olmamıştır (Saygın ve Demirbaş, 2018). Yerli ırklarımızın ıslah edilememesi, yeterli miktarda kaliteli kaba yem üretilmemesi, çayır-mera alanlarının hızla azalması ve kalitelerinin iyileştirilememesi, kesif yem hammaddesi temininde büyük oranda dışa bağımlı olunması, üretimdeki yüksek maliyetler, üretici ile tüketici arasında aracılardan fazla olması, bazı bulaşıcı hastalıklara bağlı hayvan kayıplarının önlenememesi, küçük işletmelerde

mekanizasyonun yetersiz olması ve örgütlenmedeki yetersizlikler sektörün en önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Küçükbaş hayvancılık sektöründe de sorunlar, büyükbaş hayvancılık sektöründeki sorunlarla hemen hemen aynıdır. Bu sorunlara ek olarak, genç nüfusun büyükşehirliere göç etmesi nedeniyle çoban bulunamaması ve et-süt-yapağı gibi ürünlerin değerinde pazarlanamaması sektörün en önemli sorunlarıdır.

Süt ve kırmızı et üretim sektörleri birbirinin rakibi veya alternatifi değil, bütünleyicisidir (Saygın ve Demirbaş, 2017). Bazı dönemde süt üretim sektöründe yaşanan krizler, kırmızı et sektörünü doğrudan etkilemiştir. Süt üreten anaç hayvanların kesime gitmesiyle, doğacak buzağı, kuzu ve oğlaklar yetişmemiş dolayısıyla da kırmızı et arzında ciddi açık meydana gelmiştir. Bu açık, kırmızı et ithalatıyla kapatılmaya çalışılsa da yapılan ithalatlar fiyatların düşmesini ve açığın kapatılmasını sağlayamamıştır. Sektörün sorunlarını ithalat ile çözmeye çalışmanın sonucunda hayvancılığı bırakacak yetiştiricilerin tekrar hayvancılığa kazandırılması zor görünmektedir (Karakuş, 2011).

Kanatlı hayvan sektörünün sorunlarının başında, yemde ithalata bağımlılık ve maliyet yüksekliği gelmektedir. Damızlık materyal üretimi ve Ar-Ge maliyetlerinin yüksek olması, yaygın zoonoz ve hayvan hastalıkları, ihracatta yeni pazar ihtiyaçları, ihracat desteklerinin yetersizliği ve sektör ürünlerine yönelik bilgi kirliliği nedeniyle tüketim düşüklüğü diğer sorunlar arasındadır. Sektörün en önemli girdisi olan hammaddelerin fiyatlarının yüksekliği maliyetleri yükseltmekte, bu durum da sektörün gelişmesini engelleyen başlıca sorun olarak göze çarpmaktadır. Zaman zaman miktarları değişmekle birlikte bu ürünlerin önemli bir kısmı dış piyasalardan ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Türkiye’de ise yem hammaddelerinin yüksek maliyetlerle

üretilmesi nedeniyle, yem ve kanatlı ürün maliyetleri yükselmektedir. Üretim maliyetlerinin yükselmesi sonucunda da dış piyasada rekabet gücü ve ihracat olanakları azalmaktadır (Anonim, 2018b).

Ülkemizde genel olarak tarımsal örgütlenme ve kooperatifleşmenin sürdürülebilir olmaması nedeniyle yaşanan sorunlar, üreticilerin girdi maliyetlerini artırmakta ve üretilen hayvansal ürünlerin pazar imkanlarını azaltmaktadır. Bu da özellikle küçük ölçekli işletmelerin rekabet gücünü azaltmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Dünyada ve Türkiye’de hayvancılık sektörünün insanlara besin maddesi sağlaması, istihdama katkıda bulunması ve dış ticaret ile ülke ekonomisine katkı sağlaması bakımından, her dönem stratejik öneme sahip olmuştur. Ülkemizin ekolojik çeşitliliği, coğrafi özelliklerinin büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa elverişli olması, kültürel anlamda hayvancılığı hayat biçimi olarak benimsemiş insanların çokluğu ve yöresel ürünlerde çok sayıda coğrafi işaret tescilli süt ve kırmızı et ürünlerinin zenginliği hayvancılığın vazgeçilmez olduğunun göstermektedir.

Son 20 yıllık süreçte ülkemizde büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan sayısında ve hayvansal ürün üretiminde önemli artış meydana gelse de sağlıklı ve dengeli beslenmenin temel göstergesi olan hayvansal ürün tüketimimiz gelişmiş ülkelere göre düşüktür. Hayvansal kaynaklı protein tüketimimizin artırılması için, üreticinin kazanç sağlayabileceği, hayvansal ürünlerin katma değer kazandırdığı cazip bir sektör konumuna getirilmesi, hayvansal gıda tüketiminde bilgi kirliliğinin önüne geçilecek önlemlerin alınması ve et-süt yumurta tüketim alışkanlığının yaygınlaştırılması için uzun vadeli kalıcı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Üreticilerin üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve ürettikleri hayvansal

ürünlerin doğrudan tüketici ile buluşturabilecekleri yapılanma (kooperatif, birlik, markalı-paketli son ürün, doğrudan pazarlama) sağlanması hayvansal gıda tüketimini arttıracaktır.

Kaynakça

- Akçapınar, H., Özbeyaz, C. (1999). Hayvan yetiştiriciliği temel bilgileri. Kariyer Matbacılık. ISBN: 975-96978-0-7, Ankara.
- Akçapınar, H. (2000). Koyun yetiştiriciliği. İsmet Matbacılık. 2. Baskı. Ankara.
- Akdur, R. (2017). Piliç etinin halk sağlığı açısından önemi. 4. Uluslararası Beyaz Et Kongresi, 26-30 Nisan 2017, 188-192, Antalya.
- Anonim, (2006). Dokuzuncu kalkınma planı 2007-2013. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 1 Temmuz 2006, Sayı: 26215, Mükerrer, Ankara. <https://www.resmigazete.gov.tr/>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2012). Küçükbaş hayvancılık çalıştay raporu. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 8-9 Haziran 2012, Hakkari.
- Anonim, (2018a). Food and Agriculture Organization of The United Nations, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FS>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2018b). Kanatlı hayvancılık sektör politika belgesi 2018-2022. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Plan-Program-Ve-Faaliyet-Raporlari/sect%3%b6r-politika-belgeleri>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2018c). Yumurta tavukçuluğu verileri 2018. Yumurta Üreticileri Merkez Birliği, Ankara, <https://www.yum-bir.org/Yumurta/id30-Istatistikler>.
- Anonim, (2019a). Dünya ve Türkiye’de süt sektör istatistikleri 2019 süt raporu. Ulusal Süt Konseyi, Ankara, <https://ulusalsutkonseyi.org.tr/kategori/raporlar/sut-konseyi-raporlari/>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019b). Food and Agriculture Organization of The United Nations, <http://www.fao.org/faostat/en/#data>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019c). Hayvancılık İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019d). On birinci kalkınma planı 2019-2023. T.C. Resmi Gazete, Tarih: 23 Temmuz 2019, Sayı: 30840, Mükerrer, Ankara. <https://www.resmigazete.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019e). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması Sonuç Raporu. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, 2019, Ankara, https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglik-li-beslenme-hareketli-hayat-db/Yayinlar/kitaplar/TBSA_RAPOR_KITAP_20.08.pdf, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019f). 2019 Sektör değerlendirme raporu. Et ve Süt Kurumu, Mayıs 2020, Ankara, <https://www.esk.gov.tr/tr/10255/Sektorel-Degerlendirme-Raporlari>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2019g). 2019-2023 Stratejik Plan. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Plan-Program-Ve-Faaliyet-Raporlari/stratejik-plan>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2020a). Faaliyetler 2020. Türkiye Damızlık Koyun Keçi Yetiştiricileri Merkez Birliği, Ankara, <http://turkiyekoyunkeci.org.tr/Yayinlar>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2020b). Hayvancılık İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=101&locale=tr>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2020c). 2020 yılı hayvancılık sektör raporu. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara, <https://www.tigem.gov.tr/DosyaGaleriData/View/a374cc25-acc1-44e8-a546-63b4c8bce146>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2021a). World Health Organization. <https://www.who.int/health-topics/nutrition>, Erişim Tarihi: 01.08.2021.
- Anonim, (2021b). Yumurta hakkında. Yumurta Üreticileri Merkez Birliği, Ankara, <https://www.yum-bir.org/Yumurta/id27-Yumurta-Hakkinda>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Demir, N. (2012). AB ve Türkiye’de hayvancılık politikalarındaki son gelişmelerin uyum süreci açısından karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Alınları Zirai Bilimler Dergisi, 23(B), 58-63.
- Erdoğan, N. (2013). Hayvansal gıdaların tüketim düzeyi ve tüketici tercihlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma: Afyon Kocatepe Üniversitesi personeli örneği. Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Hozman, S. B., Akçay, H. (2016). Sivas İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine üye süt sığırcılığı işletmelerinin bazı teknik ve ekonomik özellikleri. Tarım Ekonomisi Dergisi, 22(1), 57-65.
- Karakuş, K. (2011). Türkiye’nin canlı hayvan ve kırmızı et ithaline genel bir bakış. İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1), 75-79.

- Keskin, B., Demirbaş, N. (2012). Türkiye’de kanatlı et sektöründe ortaya çıkan gelişmeler: sorunlar ve öneriler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 117-130.
- Kızılaslan H. İ., Nalıncı, S. (2013). Amasya ili merkez ilçedeki hane halkının kırmızı et tüketim alışkanlıkları ve kırmızı et tüketimini etkileyen faktörler. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 3, 76-79.
- Koca, S. (2019). 5. Uluslararası Beyaz Et Kongresi açılış konuşması. 5. Uluslararası Beyaz Et Kongresi, 24-28 Nisan 2019, 18-28, Antalya.
- Öztornacı, B. (2013). Türkiye’de kırmızı et arzının analizi. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Tarım Ekonomisi ABD, Adana.
- Saygın, Ö., Demirbaş, N. (2017). Türkiye’de kırmızı et sektörünün mevcut durumu ve çözüm önerileri. *Hayvansal Üretim Dergisi*, 58(1), 74-80.
- Saygın, Ö., Demirbaş, N. (2018). Türkiye’de kırmızı et tüketimi: sorunlar ve öneriler. *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 32(3), 567-574.
- Tayar, M., Yıbar A. (2013). Hayatın kaynağı yumurta. Yumurta Üreticileri Merkez Birliği, Ankara, <https://www.yum-bir.org/Yumurta/id34-Yayinlar>, Erişim tarihi: 01.08.2021.
- Terin, M., Bilgiç, A., Güler, İ. O. (2017). Türkiye’de hanelerin tavuk eti tüketim harcamalarına etki eden faktörlerin ikili bağımlı heckman örnekleme seçicilik modeli ile analizi. 4. Uluslararası Beyaz Et Kongresi, 26-30 Nisan 2017, 198-206, Antalya.
- Turan, Z., Şanver, D., Öztürk, K. (2017). Türkiye’de hayvancılık sektöründen süt inekçiliğinin önemi ve yurtiçi hasılaya katkısı ve de dış ülkelerle karşılaştırılması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 60-74.
- Uzundumlu, A. S., Işık, H. B., Kırılı, M. H. (2011). İstanbul ili Küçükçekmece ilçesindeki en uygun et tipinin belirlenmesi. *Alınteri Zirai Bilimler Dergisi* 21(2), 40-48.
- Vural, H., Fidan, H. (2007). Türkiye’de hayvansal üretim ve hayvancılık işletmelerinin özellikleri. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 13(2), 49-59.
- Yavuz, F. (2000). Türkiye’de tarım politikası. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(Özel Sayı), 20.
- Yıldırım, A. E. (2008). 2008 tarım destekleri. <http://www.tarimdunyasi.net/2008/03/15/2008-tarim-destekleri/> Erişim tarihi: 01.08.2021

